
Editorial

Una era sense consciència literària

A poem should not mean

But be.

Archibald MacLeish, «Ars Poetica»

Tota novel·la és convencional. La gràcia consisteix a fer que no ho sembli. No he escrit mai res de tan alambinat com La plaça del Diamant. Res de menys real, de més rebuscat. La sensació de cosa viva la dona la naturalitat, la claredat d'estil. Una novel·la són paraules.

Mercè Rodoreda, pròleg a *Mirall trencat*

Having all the words to come back with just as you need them. That's the difference between plays and real life – thinking time.

Tom Stoppard, *The Real Thing*

Fa ja força anys que una gran part de la literatura infantil i juvenil ha anat consolidant i implantant un funcionament que, ignorat per la majoria d'estudis sobre l'actualitat –o probablement per tots–, sembla tanmateix destinat a esdevenir el veritable pioner d'una nova era literària. És el que han detectat i denunciat de manera insistent diversos individus i col·lectius vinculats al món educatiu, com el malaguanyat Vicenç Pagès Jordà a *De Robinson Crusoe a Peter Pan* (2006, p. 17-18):

Aquells llibres «clàssics» han estat substituïts, en gran part, per obres redactades per autors juvenils especialitzats, pendants de l'actualitat més perible. Sovint aquestes obres contenen una dosi de morbositat notable: drogoaddicció, *bullying*, violència domèstica, delinqüència juvenil... Solen ser llibres amb escassa personalitat literària, que no recolzen en la imaginació ni en la tradició, escrits per no ser rellegits, i ten-deixen a servir de vehicle a un missatge moral obvi.

Aquest estiu, el Departament d'Educació ha començat a fer públics el decret en tràmit d'ordenació del nou Batxillerat i els models d'activitats amb què s'avaluarà. Pel que fa a l'ensenyament literari, són documents que certifiquen aquesta tendència instrumentalitzadora de la literatura, creixent en les darreres dècades i avui ja absolutament hegemònica fins al punt d'esdevenir ideologia educativa implantada legislativament. Les possibles lectures en què es fonamentin els cursos, en el millor dels casos acaben desembocant en el predomini d'aquesta mena de qüestions:

Segons el document 1 [un fragment de *La plaça del Diamant*], fer realitat una vida feliç o plena no passa necessàriament ni únicament per aconseguir l'amor romàntic, estereotipat, eròtic, i fer-ne una mena d'element indispensable per a la felicitat. La resta de documents literaris [poemes de Salvat-Papasseit, Estellés, Marçal i Margarit] afegeixen perspectives complementàries. Responeu a la següent qüestió:

Des del vostre propi punt de vista personal, a on creieu que radica la importància que té l'amor en el conjunt de factors vitals d'una persona? Fonamenteu el vostre discurs també en la resta de documents de suport i en la vostra experiència lectora pròpia, explicant la vostra percepció. Heu d'aportar fets, raons i exemples, entre els quals han d'esmentar-se els referents literaris. (150-200 paraules)

És la literatura convertida en manual d'autoajuda. Ni tan sols en la prova destinada a l'avaluació del pensament crític no es tracta de demostrar la capacitat crítica respecte dels valors literaris:

Una persona adulta i competent ha de saber construir un pensament propi i expressar-lo. És per aquesta raó que es proposen les següents tasques:

1. Llegiu les expectatives que el poeta Miquel Martí i Pol té sobre la seva pròpia situació emocional [a «Tempesta» del *Llibre de les solituds*]. Del poema es pot deduir com se sent davant la pèrdua d'una relació de parella. Partint d'aquesta descripció de sentiments, pot existir un altre enfocament per acceptar i gestionar la situació afectiva? Penseu i doneu contraarguments a la proposta feta per Miquel Martí i Pol, de tal manera que contrastin amb l'acceptació emocional del poema davant la situació de soledat.
2. Escriviu i justifiqueu aquests contrastos, tot fugint dels models estereotipats de dones més afectives i homes més distants, i justificant la vostra resposta raonada al plantejament al qual heu arribat en un escrit al voltant de 200 paraules. Aquest escrit ha de contenir referències literàries de lectures que hàgiu fet.

S'avalua en funció de la lectura polititzada, sentimentalitzada, reduïda, del text literari. El poema es posa al servei de la ideologia dominant. Just el contrari del que són —o haurien de ser— la lectura i el pensament crític. Probablement també és per això que es privilegien una sèrie de tendències —el Salvat i la Marçal més discursius, Martí i Pol, Estellés, Margarit— i desapareix qualsevol forma literària fonamentada en fórmules menys directament referencials —el cal·ligrama, Riba o, per descomptat, Hac Mor.

Entenguem-nos, no és que la literatura no pugui servir a l'autoajuda, la lluita social o el debat polític, fins i tot molt millor que no pas el pamflet funcional. El problema

és que siguin aquestes funcions les que prioritzi, de manera gairebé exclusiva, l'ensenyament com a reflex del que està passant en el conjunt de la societat.

Hem anat vivint una època de canvi cultural que està consolidant la destrucció total i definitiva dels valors específicament literaris, aquells que va definir i establir com a àmbit autònom la modernitat. Es tracta, avui, de convertir el text literari, tant la seva escriptura com la seva lectura, en simple vehicle de qüestions alienes, secundàries o àdhuc supèrflues a la seva constitució, de les quals ja no es percep la transformació que pateixen en el pas a un àmbit amb lleis pròpies. La narració, el muntatge escènic, el poema, són entesos i cultivats com un mer instrument doctrinal, la qual cosa els fa perdre valor perquè esdevenen pràcticament intercanviables amb la notícia, el discurs o el tuit. Les lectures infantils i juvenils de l'educació primària i secundària se solen escollir entre una oferta de novel·les centrades en el tema politicosocial que permeten treballar a classe –l'assetjament, la integració, l'anorèxia, etc. Els cicles i les obres teatrals es munten i promouen cada vegada més entorn de temes d'actualitat, fins i tot tractats documentalment i, en conseqüència, molt sovint aplanats: la immigració, la solitud de les persones grans, tal malaltia o tal problema civil. Així mateix, en parlen de manera exclusiva els mitjans de comunicació: una novel·la sobre l'exclusió de tal col·lectiu, una funció teatral sobre la crisi climàtica, un poemari sobre el pas a l'edat adulta, la literatura sobre el Procés. I no amagarem el cap sota l'ala: per la mena d'investigacions literàries que es publiquen majoritàriament, l'educació i la recerca universitàries estan cada cop més dominades per una interpretació dels estudis culturals que limita l'anàlisi del text al seu lligam amb el context social en funció de les relacions de poder i de representació que hi estableix.

I bé, sí, és magnífic i necessari tractar totes aquestes qüestions. Però hi ha una diferència fonamental, cada cop menys percebuda –i aviat sembla que serà imperceptible–, entre tractar-les i tractar-les literàriament. Davant d'aquesta indicació, l'únic que tendeix a aparèixer com a definidor de la literatura són, ai las!, els recursos lingüístics, retòrics o narratius. Una altra demanda de les activitats del nou Batxillerat: «indiqueu tres recursos (gramaticals, lèxics, literaris o gràfics) que busquin l'empatia del receptor del missatge». Resposta dels mitjans: una novel·la trepidant amb girs constants de guió, un muntatge ple de jocs escènics, uns poemes escrits amb un gran do de la llengua, literatura capaç de plasmar amb molta versemblança diversos moments del Procés. Però, quantes vegades, després de gaudir d'aquest desplegament de recursos, hem tancat el llibre o sortit de la sala sense res més que la satisfacció del gaudi instantani per l'hàbil artifice tècnic i un missatge primet, primet, que ja havíem consumit incomputables vegades a les notícies, les xarxes o les converses de bar? I és clar, les ments se'ns van aplanant, aplanant, entre l'exclusivisme d'una diversió que cada cop ho és menys pel seu caràcter iteratiu, una política epidèrmica i el buit a què tot plegat desemboca.

Entrem en una era destinada a perdre la consciència literària. Allò que denunciava Pagès Jordà en l'àmbit de la literatura juvenil s'estén a tota la societat, tractada cada

cop de manera més infantiloide en qüestions culturals –com en les polítiques. Estem revertint la majoria d’edat literària, aquella ampliació de la capacitat comprensiva, de la representació del món i del coneixement conquerida durant segles. Textos com *Solitud*, *Elegies de Bierville* o *La plaça del Diamant* només podran ser compresos –de fet, ja ho són majoritàriament– com a representacions del paper social de la dona en l’època en què foren escrits, defenses de la democràcia en temps de guerres i totalitarismes o reflexions sobre les relacions amoroses romàntiques. Són valors sens dubte presents en aquests textos, però en cap cas exclusius. De fet, la manera com amplien la mirada envers tals qüestions té molt més a veure amb les cosmovisions que poden establir només perquè es construeixen com a literatura autònoma que amb el missatge polític unidireccional a què se les redueix caricaturescament quan es prescindeix d’aquests altres valors que els són essencials. Si continua aquesta liquidació de la consciència literària, per què ens caldrà escriure o llegir novel·les i poemes o anar al teatre? Seran activitats redundants, del tot innecessàries. A més de tremendament avorrides.